

Izlaganje na znanstvenom skupu

UDK 321.01 1(091) Vico, G.B 1(091) Hegel, G.W.F.

Povijesni i "nepovijesni" narodi*

ANTE PAŽANIN*

Sažetak

Autor izlaže Vicoovu i Hegelovu tezu da bez države nema povijesnog naroda. Prema Vico, svjetska je povijest proces u kojem se smjenjuje vladavina duhovno najjačih i etičkopolički kreposnih naroda. Za Hegela se pak povijest kristalizira u racionalnim principima koji utemeljuju običaje i državni poredak naroda. Pojedini narodi postaju nosioci svjetske povijesti u mjeri u kojoj ozbiljuju slobodu u državi. Autor se zalaže da i suvremeno shvaćanje povijesti ne zaboravi hegelovski pojmljenu praktičnu umnost. Zbog toga i samostalna hrvatska država ne treba prihvatiti diktat međunarodnih pragmatičara moći, nego svoje povezivanje sa Zapadom mora zasnovati na principima istinitosti i pravednosti.

O povijesti i pretpovijesti te o povijesnim i nepovijesnim narodima, kao što znamo, među prvima su pisali Giambattista Vico i Hegel u svojim filozofijama države i svjetske povijesti, kad su razmatrali sudbinu i svjetskopovijesnu ulogu pojedinih naroda i kultura i izlagali misao da poviješću upravlja bilo um, kako misli Hegel, bilo Bog ili "božja providnost", kako misli Vico, bilo osjetilni nagoni i interesi koji vode u "barbarstvo" i rat, kako misle i neki suvremeni teoretičari povijesti.

Dakako, te misli, koje se ponajprije odnose na povijest Europe i Zapada, dovesti u vezu sa sudbinom i poviješću Hrvata i Hrvatske, te osmisliti naš ljudski i politički, a to znači duhovni i državno-pravni identitet i kontinuitet od doseljenja na područje nekadašnjih rimskih provincija Panonije i Ilirika u 7. stoljeću, preko narodnih vladara i razdoblja tzv. personalne unije s Mađarskom 1102. i habsburškom monarhijom 1527. u smislu poznate izreke *regnum regno non*

* Tekst je nastao kao prilog raspravi o međunarodnom položaju Hrvatske koju je Hrvatsko politološko društvo organiziralo u lipnju 1993.

** Ante Pažanin, redovni profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Politička filozofija, Teorijsko-politički odsjek.

praescribit leges, kako reče hrvatski ban Ivan Erdödy, do povijesti u 20. stoljeću i današnjih stradanja i razaranja, ali i razvijanja samostalnosti, neovisnosti i suverenosti hrvatske države, predmet je i zadaća mnogih trajnih interdisciplinarnih znanstvenih istraživanja, pa o tome ovdje može biti govora samo u naznakama i načelnim tezama iz aspekta spomenute filozofije povijesti i to pod pretpostavkom, da su filozofsko-povijesna pitanja opravdana i zbiljska. Stoga dopustite da u skladu s naslovljenom temom u prvom dijelu naznačim bitnu misao Vicove i Hegelove filozofije povijesti, koja se (misao) daje sažeti u tezu: kao što nema zbiljskog čovjeka izvan države, tako nema povijesnog naroda bez države, a u drugom dijelu da pokažem značenje te misli za našu opću temu "Hrvatska pred blokadom Zapada?".

Čovjek je, naime, i prema Vicu političko biće, kako bi rekao Aristotel, tj. biće koje svoje prirodno pravo i ljudsku prirodu stječe i razvija u državi. Zato je zadaća zakonodavstva u državi da, kao "božanski zakonodavni duh", kako kaže Vico, na tragu božje providnosti od strasti i interesa ljudi, do njihovih "okrutnosti, škrtosti i ambicija" stvori politički poredak, tj. "snagu, bogatstvo i mudrost republika". Na taj način nastaje "građanska sreća" ljudi odnosno "civilni", to znači "politički poredak, po kojemu oni žive u ljudskom društvu" na ljudski način, umjesto da se prepuste "okrutnosti, škrtosti i ambiciji" kao "trima velikim porocima, koji bi sigurno uništili ljudski rod na Zemlji". Kao zajedničku prirodu svih naroda Vico na osnovi toga utvrđuje institucije, običaje i obrede što ih oni prakticiraju kod rađanja djece, sklapanja brakova i sahrane svojih mrtvih, te otkriva da se politički filozofi pri tome sa svim zakonodavcima državnih poredaka slažu u tri bitne postavke: o božjoj providnosti, o obuzdavanju ljudskih strasti i o besmrtnosti ljudskih duša. Iz toga proizlaze tri temeljna načela Vicove *Nove znanosti* kao prve novovjekovne povijesno primjerene političke filozofije i filozofije povijesti. U razumijevanju tih načela Vico polazi "od istine u koju se nikako ne može posumnjati, a to je da su ovaj politički svijet zasigurno stvorili ljudi, pa za njega mogu i moraju biti otkrivena načela u promjenama koje su svojstvene samom našem ljudskom umu".

Već time se Vicova nova znanost povijesti legitimira kao filozofija povijesti, tj. kao umno promatranje i otkrivanje načela političkoga svijeta kao "zajedničkog temelja istine" svijeta što su ga stvorili sami ljudi. Taj zajednički temelj istine Vico uvida u "istovjetnim idejama", koje su nastale "kod naroda koji se međusobno nisu poznavali", pa ih Vico naziva "općim vječnim načelima" koja proizlaze iz "općih i vjčnih običaja" i institucija pomoću kojih su "sve te nacije nastale i dalje se održavaju" u prostoru i vremenu. Jer, dodaje Vico: "sve nacije, kako barbarske tako i civilizirane - ma koliko bile vremenski i prostorno udaljene jedna od druge - utemeljene na različite načine, čuvaju sljedeća tri ljudska običaja: sve imaju neku religiju, sve sklapaju svečane brakove, sve pokapaju svoje mrtve. I kod najdivljijih i najsirovijih nacija ne postoje druge ljudske djelatnosti koje bi bile svečanije i uzvišenije od religije, brakova i sahrana". Pri tome zajedničkom temelju istine i prirode nacija Vico s razlogom ističe da su one "utemeljene na različite načine", čime naglašava raznolikost i specifičnost očitovanja "triju općih i vjčnih običaja" kod različitih naroda i kultura u njihovim govorima, načinima upravljanja i vrstama "prirodnog prava" iz kojih je proizašla njihova uljudenost, civiliziranost kao političnost i punoljetnost, te ih zato sve nacije "moraju najsavjesnije čuvati kako svijet ne bi opet zapao u divlje stanje i vratio se ponovno u prašumu", dakle u pretpovijest i prapovijest "prirodnog

stanja", kakvo zagovara balvanrevolucija, a karakterizira anarhizam i nasilje svake vrste.

U analizu Vicove filozofije "vječne idealne povijesti" i njen odnos prema "filologiji", kao pojedinačnim znanostima u najširem značenju, koje istražuju ono "što ovisi o ljudskoj volji, kao što su sve povijesti jezika, običaja i zbivanja, kako u miru tako i u ratu", pa "primirja, savezništva, putovanja i trgovinu", ovdje nije moguće ulaziti. Jednako tako, moguće je samo spomenuti greške koje čine "čitave nacije" koje sebi prisvajaju pravo da su one najstariji odnosno prvi narod svijeta, i "svi znanstvenici" koji nepovijesno prosuđuju o ranijim epohama i žele da ono "što oni znaju bude staro koliko i svijet", jer misle da je ono "što oni znaju bilo shvaćeno u potpunosti već na početku svijeta". Nažalost, ta "neosnovana razmetljivost naroda" i nepovijesno hvastanje znanstvenika te umišljenost i jednih i drugih danas nisu ništa manje prošireni nego u Vicovo doba, koje on analizom povijesti Rimskog Carstva upozorava na opasnost, da sudbina tog carstva ne bi zadesila i moderni svijet i Vicovu "kršćansku Europu". Jer, prema Vicu, moguć je ponovni pad u razdoblje bogova, kao u prijelazu iz kasne antike u rani srednji vijek, kada je rebarbariziranje i reprimitiviziranje kulturnih tekovina također već bilo izvršeno pomoću "barbarstva refleksije", ali je moguć i drukčiji ishod, što ga pokazuje rimsko podvrgavanje Grčke, koje je značilo ne samo kultiviranje Rima nego i širenje grčkog duha, ili na drugi način germansko pokoravanje kasnog Rima. U takvim primjerima Vico vidi mogućnost pozitivnog ishoda i za svoje i za naše doba, iako ljudima nije unaprijed moguće znati kojim će se sredstvima ozdravljenja poslužiti, kako on kaže, "božja providnost". Sigurno je samo jedno: da u svjetskoj povijesti vladavinu preuzimaju duhovno jači i etičkopolitički kreposni narodi. Te Vicove misli podsjećaju ne samo na Platonovu misao o ulozi duha i Aristotelovu misao o snazi ethosa u političkom životu naroda nego i na Hegelovu misao o ulozi narodnih duhova u svjetskoj povijesti (opširnije o tome vidi A. Pažanin: *Um i povijest*, Zagreb 1992.).

Umjesto analize Vicovih misli i njihove usporedbe s mislima ostalih mislilaca i suvremenim interpretacijama, zaključno bi ipak trebalo naglasiti da Vicu, usprkos mnogim izrazima koji potječu iz metafizičke tradicije i mitologije, nije bilo stalo da pomoću "božje providnosti" i idealne povijesti svo dogadanje svede na neki čvrsti plan i nužne strukture, nego da poput Hegelova "lukavstva uma" pokaže njihovu ulogu u razvoju povijesti od arhaičnog do modernog svijeta, te da, nasuprot novovjekovnoj matematskoj racionalnosti i njenoj operacionalnosti, pokaže svojevrstu praktičnu umnost i povijesnu zakonomjernost, prema kojima se odvijaju političko djelovanje i povijesno dogadanje kao svagda drukčiji i novi a ipak posredovani tradicijom i prethodnim razvojem duha suodređeni oblici svijeta života od religijskih obreda i običaja u pravu i politici do očitovanja u raznolikim umjetnostima i znanostima. Time se Vico bori za pomirenje, prije svega, antičke životne mudrosti i novovjekovne znanstvene uspješnosti, a time se obogaćuje ne samo povijesni svijet naroda nego s njim i sam čovjek, koji u "promjenama našega vlastitoga duha" nalazi mogućnosti i načine stvaranja i razumijevanja svoga svijeta time što prema Vicovoj znanosti povijesti "sam sebi pripovijeda tu vječnu idealnu povijest" kad god stvara svoj politički svijet i kad god ga želi razumjeti kao svoje djelo. Dakako, razvoj iz teokratskog preko aristokratskog do ljudskog ili demokratskog razdoblja ni prema Vicovoj cikličkoj teoriji povijesti nije kontinuirani razvoj čovjeka i njegove kulture, nego i put

postrtanja i pada u barbarstvo kako "osjetilnosti" tako i "refleksije", ali uvijek i uspinjanje do pune ljudskosti i povijesne zbiljivosti u kojima se održavaju živima i oblici života ranijih razdoblja i njihov bitni smisao.

Tu se za nas danas, podjednako za Hrvatsku i srednju Europu kao i za Zapad i za čitav suvremeni svijet, postavlja načelno pitanje: na čemu se temelji te kakav smisao i svrhu ima ljudski opstanak u njemu? Temelji li se on samo na nepovijesnim apriornim načelima planetarne tehnike i operacionalističke univerzalne komunikacije pomoću tehničkoga znanja i operacionalnoga govora ili se, kao ljudski, on ponajprije temelji na vlastitim uvidima živoga uma i povijesnim etičko-političkim izvorima i temeljima vlastite kulture i tradicije duha? Vico, a i Hegel i drugi veliki mislioci moderne, pokušali su ne samo pomiriti i povezati nego produbiti i sjediniti ta dva aspekta ljudskoga svijeta. Zašto bismo mi bili pošteđeni toga napora, pa i "napora pojma"?

O "naporu pojma" u Hegelovoj filozofiji duha i povijesti moramo se zadovoljiti kratkom napomenom, da Hegel, slično Vico, kaže da je "filozofskome razmatranju primjereno i dostojno da povijest započne tamo gdje umnost počinje stupati u svjetovnu egzistenciju", tj. tamo gdje se sloboda ozbiljuje u državi jednoga naroda tako da pravo i zakon kao supstancijalni predmeti običajnosti vrijede kao temelj slobode samosvijesti, koja se uzdigla nad "utonulost u prirodu" i obrazovanjem volje tako razvila da su joj "priroda i duh postali otvoreni i prozirni" u svojoj istini kao ozbiljenje slobode u državi i zbiljskoj povijesti. Određenost duha nekog naroda proizlazi iz povezanosti običajnosti i državnoga "poretka nekoga naroda s njegovom religijom, njegovom umjetnošću i filozofijom ili bar s njegovim predodžbama i mislima, i njegovom obrazovanošću uopće", tako da politička običajnost "sačinjava jednu supstanciju, jedan duh", tj. duh naroda. U tom smislu svjetskopovijesni narodi ne razlikuju se samo po načinu izgradnje i razvoja svojega ustavnog poretka nego se njihova "različitost sastoji u različitosti principa" koji čine osebnost tih naroda i njihovu ulogu u razvitku svjetske povijesti. Hegelu se često podmeće da je on pod narodnim duhom mislio neka metafizička ili pak rasna određenja i da ih je vezivao za pojedine narode. Pri tome se, međutim, zaboravlja Hegelovo bitno nastojanje da filozofskim promatranjem povijesti otkrije "konkretni um" u razvoju nekoga naroda i da ustanovi svojevrstnost njegova duha u ozbiljenju "napretka svijesti slobode" i u kojoj mjeri on živi svjetsko-povijesno, a u kojoj zaostaje ili pak nepovijesno životari. Pojedini narodi postaju nosioci svjetske povijesti principom i načinom svoga ozbiljenja slobode u državi kao političkoj zajednici običajnosnoga života. Na osnovi razvoja zbiljske povijesti političkih naroda i uloge takozvanih narodnih duhova u svjetskoj povijesti, Hegel zapravo nastoji otkriti svojevrstnu umnost i zakonomjernost koja vlada u povijesti, i na osnovi toga razložiti razvoj povijesti nekog naroda i svijeta, ne ističući pojedine narode, njihove mane i vrline.

Po uzoru na suca, kojemu je isključivi interes i svrha sudenja samo pravo, Hegel i u istraživanju povijesti traži umnost i istinu samih stvari u osebnom narodnom duhu, te u tom smislu zagovara "pristranost za pravo" koje pojedinci i narodi kao svoje opravdano i suvereno pravo zahtijevaju i, primjereno svojoj tradiciji i kulturi, ozbiljuju u povijesti, jer to pravo i jest "predmet koji pripada povijesti", ističe s pravom Hegel. To pravo kao "predmet ... povijest" ozbiljuje se kao "supstancijalna svrha" samo u državi. Čini se da bi te "pristranosti za pravo" kao pristranosti za istinitost svoga prava u tom supstancijalnom smislu

i Republika Hrvatska trebala više pokazivati u svojoj politici, te u aktualnim pregovorima odbiti današnjim gospodarima svijeta poslušnost i bespogovorno prihvaćanje njihovih zahtjeva i tobožnjih objektivnih prijedloga izjednačavanja agresora i žrtve, iz jednostavnog razloga, što ne odgovaraju ni istini ni pravednosti. Već na osnovi naše običajnosti i kulturne tradicije, koja smisao ljudskoga opstanka u svijetu ne svodi ni na pravo jačega ni na puko gospodarsko blagostanje i tehniku moći, dužni smo njegovati i dalje razvijati taj smisao za istinitost i pravo, jer smo već u svojoj povijesnoj egzistenciji određeni i drukčijim etičkim i političkim vrijednostima i krepostima duha, kako vlastite povijesti, tako povijesti Europe i samog Zapada.

Stoga valja voditi računa o svemu navedenom. Ako se postavlja pitanje je li Hrvatska pred blokadom Zapada, valja voditi računa o svemu što smo naveli. Jer, i Hrvatska je, već samom činjenicom da je mediteranska i srednjoeuropska država, dio Zapada, a to želimo i dalje biti, i to ne samo geografski nego, kao što smo od doseljenja na ove prostore svagda bili, i duhovno i kulturno. Prema tome, ako se Hrvatska nalazi pred blokadom Zapada, onda to nije onaj Zapad koji od antičke grčke i rimske kulture preko kršćanske jednakosti i novovjekovne slobode ljudskih prava figurira kao temelj umnog povijesnog opstanka Europe i ljudskog dostojanstva u svijetu uopće, nego je riječ o onim nepovijesnim dijelovima Zapada koji poznaju samo tehniku i pragmatizam moći, jer nikada nisu prihvatili ni razvili istinske vrijednosti i duh izvornog Zapada, te stoga tjeraju pragmatičku politiku moći i puki nominalizam apstraktnih ljudskih prava i "svjetskog poretka".

Kada se, dakle, Hrvatska proglašava, kako je rekao naš uvodničar, "grešnim jarcem svjetskog poretka", tada valja istražiti i odrediti na čemu se temelji taj svjetski poredak i koji smisao i svrhu ima ljudski život u njemu. Tada je moguće da se Hrvatska nađe pred blokadom takvih utemeljivača i modernih carstava i svjetskog poretka velikih dušobrižnika bez duše, koje dobro poznaju i prepoznaju, osobito, narodi od Jadrana do Baltika, koji su, poput hrvatskog naroda, već tisuću godina bili ne samo predzide i predstraža Zapada nego i njegov stvaralački dio u smislu europske kulturne tradicije i suvremenog europeiziranja.

Stoga bi daljnja blokada Republike Hrvatske produbila krizu na ovim prostorima u toj mjeri da bi se kriza mogla proširiti na Europu, pa i na svijet, a to bi trebalo zabrinuti ne samo naše prijatelje nego sve umne i čestite ljude u svijetu i u Europi, jer time bi bili dovedeni u pitanje povijesno-duhovni temelji na kojima počiva Europa, ali i cijeli svijet. Uvjereni da je do tih temelja stalo i našim prijateljima u svijetu, mi, umjesto blokade, zagovaramo dijalog i suradnju sa svim ljudima dobre volje, a prije svega s našim osobnim znancima i starim kolegama, npr. u Interuniverzitetskom centru u Dubrovniku, kod kojih smo već u dosadašnjoj suradnji stekli dovoljno poznanstava, priznanja i povjerenja za plodnu suradnju i partnerstvo u budućnosti.

Ante Pažanin

HISTORICAL AND "NON-HISTORICAL" NATIONS

Summary

The author presents Vico's and Hegel's theory that without a state, there is no historical nation. According to Vico, world history is the process in which the rulers of the strongest and most ethical-politically virtuous replace one another. For Hegel, history crystallizes into rational principles that become the basis for customs and the national advancement of the society. Certain nations become the carriers of world history as they take more seriously freedoms in the state. The author suggests that modern understanding of history should not forget Hegel's concept of practical wisdom. For this reason also, Croatia is not obliged to accept the international pragmatists' dictation, but Croatia's ties to the West must be based on principles of truth and justice.